

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE MATBUAT VE NEŞRİYAT YASAKLARI

Taner ASLAN*

Özet

Osmanlı Devleti'nin Batı ile yaptığı kültürel münasebetler neticesinde matbaa kurulmuş ve böylece Türk kültür hayatında yeni bir dönem başlamıştır. Tanzimat ile birlikte matbuatta önemli bir gelişme kaydedilmiştir. Bu gelişme karşısında neşriyata bir çeki düzen vermek amacıyla 1854 tarihinde *Basmahane Nizamnamesi* ve 1864 tarihinde de *Matbuat Nizamnamesi* yürürlüğe girmiştir. II. Abdülhamit Döneminde siyasî ve fikrî yayınlardan dolayı basına sansür getirilmiştir. Ancak II. Meşrutiyetin ilanından sonra sansür kaldırılmış ve matbuat hayatında görülmedik bir artış yaşanmıştır. 31 Mart Askerî İhtilaline kadar basın hayatında kısıtlamaya gidilmemiş; ancak bu hadiseden sonra basına sansür getirilmiştir. Bu dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti, Meşrutiyet, Osmanlı Devleti ve İslam dini aleyhine yapılan yayınlar yasaklanmıştır. Çalışma, II. Meşrutiyet Döneminde aleyhte yapılan yayınların yasaklanmasına ilişkindir.

Anahtar Kelimeler

Matbuat, İttihat ve Terakki, Meşrutiyet, Yasak Yayın.

THE CENSORS OF PRESS AND PUBLICATIONS IN THE SECOND CONSTITUTIONAL SYSTEM

Abstract

After the cultural relations with the West in the Ottoman Empire, the printing press was established, and thus a new stage has started in the life of Turkish culture. Via the Tanzimat publication an important development in press has been realized. Upon this development 'Basmahane and Matbuat Regulations' came into force in 1854 and in 1864 so as to put the publications in order. Due to the political and intellectual publications, the press was censored during the Abdülhamit II Period. The censor was removed after II. Constitutional System was announced and an extraordinary growth was observed within the press publications.

Till the March 31 coup, no press restrictions appeared at all, but after this incident the press was censored again. During this period the publications against The Ottoman Committee of Union and Progress, Constitutional Monarchy, the Ottoman State and the Islamic religion were prohibited. The research is related with the prohibitions on the opposed publications in the II. Constitutional System of Government period.

* Dr., Aksaray Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. taner.aslan@aksaray.edu.tr

Key Words

Publication, The Ottoman Committee of Union and Progress, Constitutional System of Government, Forbidden Publications.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde matbuatın vetiresi, Lale Devrinde Batıdan aldığımız ilk istianemiz olan matbaanın açılmasıyla başlar. Matbaanın açılmasında büyük gayretleri görülen Macar asıllı İbrahim Müteferrika'nın 'bizde Avrupalılaşıma hareketinin beyannameesi addedilmesi lâzım gelen' bir eser¹ olan *Usulü'l-Hikem fi Nizâmü'l-Ümem* (1732)² adlı eseriyle Osmanlı'da matbuatın ilk naiv örneği verilmiştir.

1831'de Harbiye Nezâreti'nde ilk taş basma (litografi) atölyesi kurularak matbuatta önemli bir gelişme kaydedilmiştir. Burada ilk basılan kitaplar umumiyetle askerlik eğitime dairdir. Bu matbaada *Nuhbetü't-Talîm* (1831), *Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin İstimâli İçin Tertîb Olunan Nefer Talîmi* (1832), *Kılavuz Talîmi* (1832), *Top Alayı Talîmi* (1835) (Kabacalı, 1989) gibi askerlik eğitimi üzerine kitaplar tab edilmiştir. II. Mahmut'un buyruğu üzerine, hem eğitimin hem de devlet icraatının herkesçe bilinmesi ve buna uyulması maksadıyla ilk Türk gazetesi *Takvîm-i Vekayî* (1831) çıkartılmıştır. Bununla birliğin sağlanması ve kamuoyu oluşturulması amaçlanmıştır. Islahat Fermanı'nın ilanından sonra, neşriyatların keyfilikliğini önlemek için bir nizamnameye ihtiyaç duyulmuş, bunun üzerine 1857 (1273) tarihinde *Basmahâne Nizâm-nâmesi* (Dar'üt Tıba'at-ül-Amire) yürürlüğe girmiştir. Dokuz madde ile bir hususi madden oluşun Nizamname³, ilk basın yasamız niteliğindedir. Nizamnamenin 1. maddesine göre neşriyat ve matbuat yayınlamak isteyenler, evvelden bağlı bulundukları valiliğe müracaat etmeleri hükmü getirilmiştir. Valilik müracatı, Valilik Maarif Meclisi ile Zaptiye'ye havale edecektir. Yayımlanması istenilen matbuat ve neşriyatın, Teftiş Kurulu'nun incelemesi neticesinde yayımlanıp yayımlanamayacağına karar verilecekti. Teftiş Kurulu'nun incelemesi neticesinde yayımlanmasında mahzuru görülmeyen kitaplar Saray'a gönderilecek, Saray müsaade ettiği taktirde yayımlanabilecekti (Kudret, 1977: 83, 85; Topuz, 1973: 24, 28; İnuğur, 1982: 200, 208).

1860 – 1876 tarihleri arasında Osmanlı basını giderek gelişmeye başlamıştır. Resmî *Takvîm-i Vekayî* ile İngiliz uyruklu Churchill'in çıkardığı yarı resmî *Ceride-i Havadis*'ten sonra, 21 Ekim 1860'ta Ağâh Efendi tarafından *Tercüman-ı Ahvâl* yayın hayatına başlamıştır. Fuat Paşa'nın ikinci sadrazamlığı zamanında Matbuata bir çeki düzen vermek amacıyla, 1864 tarihinde ilk basın yasası olan *Matbuat Nizamnamesi* yürürlüğe girmiştir. Nizamname, siyâsî gazete çıkarmak isteyenlerin ruhsat almaları hükmünü getirmiştir. Ayrıca Osmanlı uyuğunda olanların Maarif Nezâ-

¹ Bilgi için şu esere bakılabilir. Alpaz Kabacalı, *Türk Kitap Tarihi, Başlangıçtan Tanzimat'a Kadar*, Cem yayınevi, İstanbul 1989.

² İbrahim Müteferrika, *Üsûl-ü Hikem Fi Nizâm-ül Ümem, Dâr-Üt-Tıbaat-ül' Amire*, Konstantiniyye 1144. Bu kitap, Ömer Okutan tarafından sadeleştirilerek neşredilmiştir. Kitabın sadeleştirilmiş neşri için bkz. İbrahim Müteferrika, *Millîyetlerin Düzeninde İlmi Usuller*, (sad. ve yayına haz. Ömer Okutan), İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul 1990. Kitap 1769'da Viyana'da ve Paris'te Fransızca olarak yayımlanmış, 1777'de Fransızcasından Rusçaya çevrilmiştir (Okutan, 1990: 1).

³ 15. maddede "Hükümdar ve hükümet ailesini tahkir ve hükümdarlık haklarına taaruz sayılabilecek yazılar yayımlanırsa, 6 aydan, 3 yıla kadar hapis veya 25-100 altın para cezası verilir" hükmü vardır. 16. madde: "Bakanlara dokunacak sözler yazılırsa, bir aydan bir yıla kadar hapis cezası, veya 5-50 altın para cezası verilir." 20. madde: "Devlet memurları aleyhinde yazı yazmak, on günden on aya kadar hapis cezası veya 1-60 altın para cezasıyla cezalandırılır." (Kudret, 1977: 83, 85).

reti'ne, yabancıların Hâriciye Nezâreti'ne başvurmaları öngörülmüştür (Mehmed Ata, 1334). Bu nizamname, Matbuat Kanunu kabul edilene kadar 45 yıl yürürlükte kalmıştır. Bu dönemde *Mecmûâ-i İber-i İntibâh* yerine *Mecmûâ-i İbretnüma*, *Takvîm-i Ticaret*, *Ayine-i Vatan*, *Muhbir* vb. birçok gazete neşredilmiştir.

Osmanlı Hükümeti, siyasî nitelikte olan, hükümetin icraatlarını tenkit eden ve Batının siyasî ve fikrî yapısını içeren yazıların gazete sütunlarına yansımından dolayı matbuata birtakım sınırlandırmalar getirmiştir. Bu yayınlarda ısrar eden gazeteler kapatılmıştır. Osmanlı Devleti'nde kapatılan ilk gazete Agah Efendi'nin *Tercüman-ı Ahval*'idir (Birinci, 2001: 27)⁴. Yasaklanan ilk matbu kitap ise Enderunî Fazıl'ın *Defteri Aşk* isimli eseridir (Yöntem, 1977: 431; Birinci, 2001: 26)⁵. Ali Suavi'nin *Muhbir*'de az da olsa demokrasi ve özgürlüklerden bahsetmesi sonucunda *Muhbir*, Matbuat Nizamnamesinin 27. maddesine tevfiқан Maarif-i Umûmîye Nâzırı Esseyyid Ahmed Kemal imzalı, 8 Mart 1867 tarihli buyrukla kapatılmıştır (Tütengil, 1969: 48-49). Ayrıca Ahmed Midhat Efendi'nin *Devir* gazetesi ilk sayısında (29 Ağustos 1872), kardeşi Mehmed Cevdet (Dilmen, 1338/II: 212) adına çıkardığı *Bedir* ise 13. sayısında (13 Ekim 1872) tatile uğramıştır. Ahmed Mithat, adı geçen gazetelerin şiddetli lisan kullanmasından dolayı kapatıldığını vurgular ve “Resmen kabahatimiz gazetecilik ve neşriyât-ı muzırrada bulunmak değil miymiş?” demekle matbuat yasağını manalı bir soru ile eleştirmiştir (Ahmed Midhad Efendi, 1293: 61-68).

II. Abdülhamit Döneminde, *Sansür Kararnamesi'nin* (Kararname-i Âli) yürürlüğe girmesiyle basın kontrol altına alınmıştır (10 Mayıs 1877). “İstanbul'da yayınlanan gazetelerin bir süreden beri kullandıkları dil ve tuttukları yol ülkenin genel yararına aykırı aşırılıklar içerdiği devlete bile dil, fesat aleti olarak bir takım zararlı fikirleri ve yalan haberleri yazanların, hükümetçe tasvip edilmediği ve bu nedenle asayişin ve ülkenin muhtaç olduğu düzenin korunması, bu kurallara aykırı davranan gazetelerin bütün devlete ve millete olan zararlarının önlenmesi için önlem alınmıştır” (Kudret, 1977: 99-100; Topuz, 1973: 44-47).

Osmanlı Devleti'nde gazetelerin kable't-tab' muayenesi yapıldıktan sonra basımına müsaade edilmekteydi. *Sansür Kararnamesi*'ni yayınlayan birçok gazete bu kararnameyi tenkit etmiştir. *Basiret* gazetesi, kararnameyi yayınladıktan sonra altına şu yazıyı yazarak protesto etmiştir: “Matbaamızın makinesi kapatıldığından birkaç gün gazetemizin neşrine muktedir olamayacağımızı müşterilerimize ilan ederiz” (Basiretçi Ali Efendi, 1976: 67-68). Osmanlı Hükümeti, Nizamnamelerle toplumsal yapıyı denetlemeyi ve düzenlemeyi hedeflemiştir (Demirel, 2007). Bu kararnameyle *Muhbir*, *Ayine-i Vatan*, *Utarıt*, *Diyojen*, *İbret*, *İbretname-i Alem*, *Hadika*, *Hülasat-ul*

⁴ Gazetenin 43. sayısından sonra kapatıldığı haberi 28 Mayıs 1861 tarihli *Ceride-i Havadis*'te çıkmıştı. H.R. Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, İstanbul 1973, s. 1; E. B. Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*, Ankara 1969, s. 118.

⁵ Osmanlı Devleti'nde bilinen ilk sansür yasağı 1576 tarihli dir. Çorum'da Alevilere 34 adet kitap geldiğinin ihbârı üzerine Çorum Beyi'ne (Ortapare Kadısına) gönderilen bir buyrukta: “kitapların derhal toplatılmasını, getirenlerin, alıp okuyanların bulunarak cezalandırılmasını” yer almaktaydı (Ahmet Refik, 1994: 35).

Efkar, Şark, ve Hayal gazeteleri kapatılmıştır (Kudret, 1977: 99-100; Topuz, 1973: 44-47; İnuğur, 1982: 204,207).

Abdülhamit Döneminde uygulanan sansür ile ilgili dikkat çeken bir husus da padişahın başkatibi Tahsin Efendi'nin hazırladığı gizli bir yönetmeliktir. Gizli yönetmeliğin 4, 5 ve 6. maddeleri 1877 tarihli *Sansür Kararnamesi'*nde eksikliği hissedilen hükümleri ihtiva etmektedir⁶. Sansürle bazı kelimelerin kullanılması ve yazılması da yasaklanmıştır. Örneğin; grev, suikast, ihtilal, anarşi, sosyalizm, dinamit, infilak, tahttan indirme, Kanunu Esasi, istibdad, cumhuriyet, hürriyet, bomba, inkılap, hak... (İnuğur, 1982: 263-266).

Jön Türkler, 'istibdad' idaresinin sansür⁷ yasağına karşı çıkarak, basına hürriyet verilmesini istemişlerdir. Jön Türkler, bütün hürriyetlerin Meşrutiyetin ilan edilmesiyle gerçekleşebileceğine inanmışlardır. Meşrutiyeti savunanlar, II. Abdülhamit Döneminde basına getirilen sansürün ortadan kaldırılmasını önemli ve gerekli görmüşlerdir. İttihatçılardan Mizancı Murad Bey'in "*Usul-i meşveret tesîs ve ihdâs olunup ashâb-ı vekar ü hamiyyete istinadgâh olursa, devlet-i Osmânîye'nin inkırazdan kurtulmasına ümit hâsıl olur.*" (Emil, 1979) ifadesi Jön Türklerin maksadının bir hulasasını vermektedir. Meşrutiyet ilan edilecek, Kanun-i Esasi yürürlüğe girecek ve Meclis-i Mebusan açılacak, böylece bütün yasaklar kalkacak ve herkese eşitlik, adalet ve özgürlük verilecekti.

İttihatçılara göre, Osmanlı Devleti'nde kişisel mutsuzluklarda, iç karışıklıklarda, asayişsizliklerde ve iktisadî bunalımlarda 'istibdat' idaresinin (Kazım Nami, 1326: 15; Doktor Kamil, 1325: 10-19; Ahmed Hilmi, 25) büyük payı olmuştur (Celal Nuri, 1324: 4). Ortaya çıkan sorunların çözümü, Kanun-i Esasi'nin ilanına, istibdadın yıkılmasına bağlanmıştır (*Neyyir-i Hakikat*, 1324: 4). İttihatçıları, hürriyet mücadelesine iten temel etken; Meclis-i Mebûsan'ın kapatılması, Kanun-i Esasi'nin askıya alınması ve II. Abdülhamit'in 'istibdadî' bir rejim kurmasıdır (Enver Paşa, 1991: 51). Memleketin içinde bulunduğu siyasî, sosyal, iktisadî, ticarî, hukukî ve maarif sorunlarının çözümünü meşrutî idarede gören İttihatçılar, 19 yıllık mücadele sonucunda *tedabir-i mühümme-i siyasiyyeden başka çare olmadığı* gerekçesiyle (Ahmed Refik, 1324-1326: 31) 23 Temmuz 1908 tarihinde Meşrutiyeti ilan etmişlerdir. Onlara göre, Meşrutiyetin ilanı ve Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesiyle memlekette her açıdan bir terakki yaşanacaktı. Nitekim Manastır'da Harp Okulu Ders Nazırı Erkan-ı Harb Binbaşı Yanyalı Vehip Bey, 10 Temmuz 1324 (23 Tem-

⁶ Madde 4: Bir makalede beyaz yerler ve noktalarla geçen boş yerler bırakılması, bir takım uygunsuz varsayımlara ve zihniyetleri karıştırmaya neden olacağı için, bunlara kesinlikle izin verilmemesi. Madde 5: Şahsiyete kesinlikle meydan verilmeyip bir vali ya da mutasarrıfın hırsızlık, yiyeceklik, adam öldürme ya da çirkin bir iş işlemiş olduğu söylenecek olursa, bunun doğruluğunun ispatı olmadığı bildirilecek ve yayımlanmasına asla müsaade edilmeyecektir.

Madde 6: Vilayetler hakkında bir kişinin yada bir topluluğun, hükümetin yolsuzluğundan şikayetlerinin ve yüce Padişaha duyurulmasını bildiren kağıt ve dilekçelerin yayınlanmasının kesinlikle yasaklanmasını ve cezalandırılmasını..." buyurmaktadır (Kudret, 1977: 38-39).

⁷ "Teftiş, muayene. Gazetelerin ve kitapların basılmasından veya neşrinden önce hükümet memurları tarafından muayenesi ve hükümetin siyasetine uygun yazıların basılmasına ve neşrine müsaade edilmesi. Tiyatro piyeslerinin oynanmadan önce hükümetçe muayene edilmesi. Mektupların ve telgrafların gönderilmesinden önce hükümetçe muayenesi." (Taner, 1941: 560-561). Diğer tanımlar için bkz. (Türkçe Sözlük: 1998/II: 1256; Özön, 1962: 197).

muz 1908) günü Hürriyet Meydanı'nda toplanan halka: "*Adalet, müsavat, hürriyet, uhuvvet meslek-i esasımızdır... Bizi insan gibi yaşatacak usûl u meşrua-meşverettir ki, bu isteklerimizin cümlesini temin eyleyen Kanun-ı Esasidir...*" (Ahmed Refik, 1324-1326: 84-86) diyerek Kanun-i Esasi'nin önemini vurgulamıştır.

Meşrutiyetin ilanını belgeleyen resmî tebliğin İstanbul gazetelerinde yayınlanmasıyla Osmanlı Devleti'nde Mutlakiyet Dönemi sona ermiştir (*Musavver Muhit*, 1324: 44-45). Meşrutiyetin ilanı memlekette sevinçle karşılanmış, herkes 'Yaşasın hürriyet' ve 'Yaşasın millet' nidalarıyla Meşrutiyetin ilanından duydukları memnuniyeti ifade etmiştir. Meşrutiyetin ilanını yaşamış olan Süleyman Numan, Meşrutiyetin ilanının memlekette meydana getirdiği olumlu havayı şu cümlelerle ortaya koymuştur: "*Öyle bir iştirak ki haftalarca, aylarca, geceli gündüzlü evler, dükkanlar, sokaklar, pencereler, damlar insanlarla, bayraklarla, hürriyet ve millî renkli kokartlarla, şurutlarla doldu, boşaldı.*" (Süleyman Numan, 1324: 140).

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Meşrutiyeti ilan etmekle herkese hürriyet, adalet ve müsavat vereceğine dair ilk uygulamasını aff-ı şahane çıkartarak, sabık devrin siyasî mahkûmlarını serbest bırakmakla göstermiştir. Bununla birlikte Meşrutiyet Döneminin getirdiği en önemli açılımlar demokrasi alanında olmuştur. Basın sansürü ortadan kaldırılmış, çok sayıda gazete ve dergi neşriyatı yapılmıştır (Shaw, 1983/II: 333).

Meşrutiyet; örgütlenme, toplantı, gösteri hakkı ve matbuat hürriyeti gibi yeni avantajlar getirmiştir. 30 Temmuz 1908'de posta sansürünün kaldırılmasıyla (Ahmed İhsan, 1931/II: 25) memlekette sınırsız bir matbuat serbestliği hâkim olmuştur. Böylece, Meşrutiyetin ilk aylarında matbuatta görülmedik bir artış gözlenmiştir (Birinci, 2001, 152). 25 Temmuz 1908'den itibaren sansüre tâbi olmadan gazeteler yayın yapmaya başlamıştır. Matbuat alemine her gün yeni gazeteler, dergiler, mecmualar girmiştir. Bu neşriyatların çoğu bir ya da iki hafta yaşayabiliyordu. Hatta bir gün çıkan gazeteler dahi mevcuttu (Ahmed İhsan, 1931/II: 36-37; Kaygusuz, 1995: 37; Birinci, 2001: 152). Maddi durumu iyi olanlar ve eli kalem tutanlar gazete yayınlamaya başlamışlardır (Rıza Nur, 1981/II: 295-296). Memlekette bir gazete neşriyatı furyası başlamıştır. Varlıklı kimseler malını mülkünü satıp neşriyata başlamışlardır. İstanbul'da günlük gazetelerin sayısı elliye geçmiştir (Ahmed İhsan, 1931/II: 35). Böylece her çeşit kayıttan azade bir matbuat yığını ortaya çıkmıştır (Atay, 1963: 33; Birinci, 2001: 152).

Meşrutiyetin ilanı yeni ve çok güçlü bir matbuatın, sınırsız bir hürriyetle, ortaya çmasına sebep olmuştur (Birinci, 2001: 152). Gazete ve mecmualar yıkmadık namus, dokunmadık haysiyet bırakmadıkları gibi, adeta 'alem-i matbuat bir sahayı cidale' dönmüştür (Dr. Cemil, 1331: 29-31; Birinci, 2001: 152). Matbuat hayatı nezaket ve edebin kalmadığı bir dönemi yaşamakta idi (Birinci, 2001: 277-278). Zira basında devlet adamlarının en mahrem yerlerine dek yazılar çıkmakta (Mehmed Asaf, 1326: 2-3; Birinci, 2001: 151-152; Birinci, 2001/13: 193), edep ve ahlak büyük bir yıkıma uğramaktaydı (Ahmed İhsan, 1931/II: 66).

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ MATBUAT VE NEŞRİYAT YASAKLARI

Yakınçağ tarihimizin en mühim hadiselerinden biri de matbaacılığın ve buna bağlı olarak kitapçılığın ve gazeteciliğin gelişmesidir (Birinci, 2001: 30). Matbuatın gelişmesi şüphesiz müspet neticeler meydana getirmiştir; ancak siyasi çekişmelerin de odak noktası haline gelmiştir. Bu çekişmeler toplumsal gerginliklere yol açarak düzenin ve huzurun kaybolmasına sebep olmuştur. Matbuatta ve neşriyatta edebe muğayir yazılar yazılmaktaydı. Daha evvel edep dışı ifadeler ‘fezahat-ı lisanîye’ suçu kapsamında iken II. Meşrutiyetten sonra suç kapsamına alınmamıştır⁸. Bu durum birçok devlet adamı ve yüksek dereceli memurun özel hayatlarına kadar yazılır çizilir olmuştur (BOA, CMA, nu. 57, 17 Nisan 1318: 1). Hükümet, bu menfi gelişmelerin önüne geçebilmek için matbuata bir düzen getirmek amacıyla 1909’da 37 maddelik bir *Matbuat Kanunnamesi* yayınlamıştır (BOA, Y.EE., 31: 9).

Matbuat Kanunu’nun çıkartılmasında İttihat ve Terakki, Osmanlı Devleti, İslam dini ve Meşrutiyet aleyhine yayın yapan matbuat ve neşriyatların önemli tesiri olmuştur. Hükümet, devletin ve toplumun huzurunu ve güvenini bozacak neşriyatların ve matbuatların yayını, dağıtımını ve ithalini yasaklamıştır. Yurt dışında yayımı yapılan bu tür menfi yayınlar, Memleket-i Şahane’ye birkaç yoldan girmektedir. Bunlar; yabancı postahaneler (Eyicil, 1989: 10; Ramsaur, 1972: 40), elçilikler ve konsolosluklar, İstanbul ve Çanakkale boğazlarından geçen yabancı vapurlar. Bu yabancı vapurların aldıkları kılavuzların çoğunun ecnebi ve Yunan tebaasındandı. Bu klavuzlar yasak yayınların Osmanlı memleketine sokulmasında önemli rol oynamışlardır. Kayıt ve kontrole tabi tutulmayan yabancı vapurlarla yasak yayınlar rahatlıkla Osmanlı memleketine sokulmaktaydı (BOA. DH.EUM.KADL, 1: 3).

Matbuat yasakları hassasiyete ve dikkate muhtaç bir mevzudur. Çok defa sansür, II. Abdülhamit Devrine inhisar ettirilmektedir; ancak her devirde uygulanan bir yöntemdir. Bu çalışmada sansürün tenkidinden çok matbuat ve neşriyata getirilen yasaklar ve sebepleri ele alınacaktır.

1. İttihat ve Terakki ve Meşrutiyet Karşıtı Yayınlar

Meşrutiyet İnkılâbının getirmiş olduğu yeni avantajlar, demokrasi adına güzel gelişmeler olarak değerlendirilebilir; ancak meşrutiyet ve özgürlüklere hazır olmayan bir memlekette bu avantajlar zamanla feci neticelere dönüşebilir. Osmanlı toplumu, Meşrutiyetin getirmiş olduğu hürriyetin mahiyeti hakkında tafsilatlı bir bilgiye sahip değildi. Halk, hürriyeti bütün yasakların kalkması (Price, 1969: 92) ve hükümete kulak asılmaması şeklinde anlamaktaydı (*Neyyir-i Hakikat*, 1324: 2-3).

Meşrutiyet, memlekette bütün sorunların üstesinden gelecek büyümlü bir kelime olmuştu sanki (Bayur, 1959: 267-268). Fakat beklentilerin gerçekleşmemesi ve

⁸ Ancak Matbuat Kanunu çıkartıldıktan sonra bir dizi önlemler alınmıştır. Adab-ı umumiyye muğayir neşriyatta bulunanlara tatbik edilmek ve matbuat kanunun yirminci maddesinin yerine konulmak üzere tanzim olunan kanun layihasının muvakkaten yürürlüğe konulmasıyla bu tür yayınlar yapanlar, Matbuat Kanunu’nun ilgili maddesi uyarınca cezalandırılacaklardı (BOA., MV., 229: 120).

hürriyetin toplumsal gerginliklere yol açması sebebiyle, aradan çok zaman geçmeden müthiş bir 'hayal kırıklığı' meydana gelmiştir (Kadri, 1991: 62). Ayrıca her fikrin rahatlıkla tartışıldığı ortamda binlerce cemiyetin ortaya çıkmasıyla (Atay, 1963: 33), Osmanlı toplumunda, ilk kez söz, basın ve toplantı hürriyeti keşfedilmeye başlamıştır (Bayur, 1959: 267-268). Ancak muhtelif fikirlere sahip cemiyetler, toplumda siyasallaşmanın artmasına yol açmıştır. Çoğu cemiyet, fikirlerini, maksatlarını ve faaliyetlerini neşriyat yoluyla topluma ulaştırmaktaydı.

Siyaset kültürünün oluşmadığı bir ortamda aşırı siyasallaşma menfi neticeler doğurur. Osmanlı cemiyetinde siyaset kültürünün oluşmaması, aşırı siyasallaşmayla beraber çatışma zemini hazırlamıştır (Tunaya, 1984/I: 14). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin farklı siyasî oluşumlara hayat hakkı tanımayan tekelci ve baskıcı tavrı da siyasallaşmanın menfi boyutlara ulaşmasına etki etmiştir (Birinci, 1990: 31-33). Ayrıca Cemiyet'in uygulamaya geçirdiği tensikat usulü de siyasallaşmanın olumsuz seyir takip etmesine yol açmıştır (İsmail Hakkı, 1324: 3-4; Ali Münif Bey, 1996: 43). Cemiyet'in, tensikat usulü ile önemli memuriyetlere kendi adamlarını tayin etmesi, toplumda huzursuzluk ve kaos ortamı oluşturmuştur. Bu uygulama İttihat ve Terakki ve Meşrutiyet karşıtlığını ortaya çıkarmış, Meşrutiyet muhalifliğini körüklemiştir (Kızıltopraklı, 1324: 37-38; Uran, 1959: 42; Birinci, 1990: 28-30; Nazım Paşa'nın Hatıraları, tz./II; Kansu, 1995: 197; Danişmend, 1955: 164; Akşin, 1970: 31).

Matbuat, aşırı siyasallaşmaya, çıkar ilişkilerine, menfaatlere, siyasî ve şahsî meselelere alet edilmiş ve halk yanlış bilgilendirilmiştir (A. Saffet, 1324: 103). Gazetelerin yayınları halk arasına nifak tohumları sokmaktaydı (*İkdam*, 1325: 4). Temel gayesi halkı aydınlatmak olan gazete ve mecmualarda, kişilerin birbirlerini itham edici yazıları yer almaktaydı. Bu tür yazılar halk arasında kutuplaşmalara, siyasal ayrışmalara sebep olmuştur (*İkdam*, 1324: 3; *Millet*, 1324: I; *İkdam*, 1325: 4). İttihat ve Terakki Cemiyeti, kendi aleyhinde yayın yapan gazeteleri baskı altına almış, gazeteleri Cemiyet yanlısı ve karşıtı olarak sınıflandırmaya tabi tutmuştur (Ahmet İhsan, 1931/II: 67; İrtem, 2003: 29). Böylece İttihat ve Terakki lehine yayın yapmayan neşriyatlar siyaseten sertliğe maruz kalmıştır (Ahmed İhsan, 1931/II: 67). Birtakım kişilerin hafiyelik ithamıyla öldürülmesi (Felek, 1974: 49, 51, 55), Cemiyet'in 'istibdat' idaresini aratmayacak uygulamaları (İrtem, 2003: 29) da toplumsal gerginliklerin artmasına yol açmıştır (Ahmed İhsan, 1931/II: 67).

Aşırı siyasallaşmanın getirdiği gerilimlerden, fikri ve siyasi farklılıklardan dolayı matbuata birtakım sınırlamalar getirilerek, toplumun huzurunu bozacak yayınlar yasaklanmaya ve toplatılmaya başlanmıştır. II. Meşrutiyetin ilanından sonra yasaklanan ilk gazete *Hilal* gazetesidir. *Hilal* gazetesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Meşrutiyet aleyhinde yayın yaptığından dolayı toplatılmış, gazetenin yayını durdurulmuş, matbaası kapatılmış ve sahibi hakkında da kanunî işlem yapılmıştır. (BOA., MV., 127: 2).

31 Mart İhtilaline kadar Osmanlı Devleti'nde görülmedik bir matbuat furyası yaşanmıştır. Fakat 31 Mart'tan sonra matbuata sansür getirilmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Meşrutiyet aleyhine yayın yapan neşriyatlar, *Matbuat Nizamnamesi*'nin yürürlüğe girmesiyle disiplin altına alınmaya çalışılmıştır. Bundan böyle neşriyatlara ve matbuatlara ruhsat verilebilmesi için, Osmanlı uyruğundaki kişilerin otuz yaşını bitirmiş ve ceza kanununun herhangi bir maddesine göre cezalandırılmamış olmaları; tüm kişilik haklarını kullanabilir durumda bulunmaları gerekiyordu. Çeşitli basın suçları ile bunlar için verilecek cezalar da belirleniyor, hapis ve para cezalarının yanı sıra geçici ya da süresiz kapatma cezaları getiriliyordu (Mehmed Ata, 1334).

31 Mart İhtilalinden sonra birçok gazete kapatılmış, yurt dışında yayın yapan muzır neşriyatların yurda girişi de yasaklanmıştır. Mısır'da yayınlanmakta olan *El-Müeyyed* gazetesinin Osmanlı Hükümeti aleyhinde yaptığı yayınlar sebebiyle Osmanlı vilayetlerine girişine izin verilmemiştir (BOA., DH.MKT., 2827: 25). Bunun yanında muzır neşriyatta bulunduğu gerekçesiyle *Hürriyet* gazetesinin memlekete girişine yasak getirilmiştir (BOA., Y.EE., 49: 29). Paris'te neşrolunup Sosyalist Fırka'nın fikirlerini destekleyen *Beşrit* adındaki gazetenin de Memâlik-i Osmaniyye'ye girişine müsaade edilmemiştir (BOA., MV., 157: 32).

Manastır'da ele geçirilen ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin mührünü taşıyan hezeyannameler, mevzu ve mahiyet itibarıyla dışarıda tertib ve tab olunup ithali yasaklanan muzır evrak kabilinden olduğundan, bunların intişar ve ithalinin engellenmesi için Rüşumat İdaresi'ne işar verilmiştir (BOA., DH.MKT., 2863: 51).

Bir dönem İttihatçıların safında yer almış olan kişiler, çıkar çatışması nedeniyle İttihatçılara muhalif olmuşlardır. Bunlardan biri de Mevlanzade Rifat'tır. Mevlanzade Rifat, çıkarttığı *Serbesti* gazetesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhinde yazılar kaleme almıştır. 31 Mart öncesinde Abdülhamit ve İttihat ve Terakki aleyhindeki yayınlarıyla ortamı geren Mevlanzade, 31 Mart Hadisesinin patlak vermesiyle birlikte isyanı yönlendirmeye çalışmıştır. Divan-ı Harb-i Örfi, 31 Mart Hadisesinde yayınlarıyla isyancıları kışkırtmada rolü olduğu gerekçesiyle, Mevlanzade'nin matbaasının tamamen kapatılmasına ve kendisinin on sene müddetle sürgüne yollanmasına karar vermiştir (Mevlanzade Rifat, 1328: 46-84). Mevlanzade, buna rağmen sürgünde olduğu Paris'te yayınına ve neşrine devam ettiği *Serbesti* gazetesini memlekete gizlice sokmuştur. Gazetenin menfi yazıları sebebiyle Memalik-i Şahane'ye girişi yasaklanmıştır (BOA., DH.MUİ., 12/-2: 22). Gazete bu kez mektup şeklinde memlekete sokulmuş, bunun da anlaşılması üzerine, Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi'ne tebligat yapılmıştır (BOA., MV., 130: 61; BOA., DH.MKT., 2897: 23; BOA., DH.MUİ., 12/-2: 22; BOA., DH.EUM.THR., 90: 41). Alınan tedbirlere rağmen *Serbesti* gazetesinin yurda girişi engellenememiştir. Zira mezkûr gazete resmî dairelerde dahi görülmüştür. Bunların zabıtaya teslim edilmesi için dairelere gerekli tebligat yapılmıştır (BOA., DH.EUM.THR., 91: 94). Buna rağmen Memalik-i Osmaniye'ye girmesi yasaklanan *Serbesti*, *Yeniyyol* vb.

gazetelerinin ithal olunarak Beyoğlu kitapçılarında bulunduğu hususunda zabıta uyarılmıştır (BOA., DH.EUM.THR., 13: 63). Ayrıca bu tür yayınların idadi talebeleri tarafından mekteplere sokulup okunduğundan bahisle, gerekli tedbirin alınması istenmiştir (BOA., DH.MUI., 41/-1: 20).

Matbuat idaresi bu tür gazetelerin Memalik-i Osmaniye'ye sokulmamasının yanında, sokulan nüshalarının toplatılmasını, idareci ve sorumluları hakkında takibat yapılmasını istemiştir. *Serbesti* gazetesinin muzır neşriyatının önlenmesi için Fransa Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunulmuştur. Bunun üzerine *Serbesti* gazetesinin bir Fransız matbaasında yapılan tabı Fransa Hükümetince engellenmiştir (BOA., DH.MUI., 11/-3: 24).

Bu arada *İkdam* gazetesinin başyazarı Ali Kemal, 31 Mart Askeri İhtilali sonrasında Paris'e kaçmış ve orada *Yeni Yol* adlı bir gazete çıkartmıştır. Ali Kemal, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalifliğiyle tanınmaktaydı. Yayınladığı gazetede Cemiyet'e karşı muhalif yazılar kaleme almıştır. Ali Kemal'in adı geçen gazetesi zararlı yayınından dolayı Osmanlı memleketine girişi yasaklanmıştır (BOA., DH.MKT., 2911: 23).

Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyetin ilanında ve Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesinde gayretleri görülen ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli azalarından olan Şerif Paşa, menfi uygulamalarını gördüğü Cemiyet'ten ayrılarak yurt dışına çıkmıştır (Şerif Paşa, 1911: 13-14). Şerif Paşa, Paris'te Türkçe ve Fransızca olarak neşrettiği ve ücretsiz olarak dağıttığı *Meşrutiyet* gazetesıyla İttihat ve Terakki Fırkası aleyhine yayın yapmaya başlamıştır. Bu muzır neşriyatından dolayı *Meşrutiyet* gazetesinin memleketi girişi yasaklanmıştır (BOA., MV., 133: 79; MV., 137: 55; BOA., DH.EUM.THR., 92: 46). Buna rağmen kaçak yollarla mezkûr gazete memleketi sokulmaktaydı. Tahkikat neticesinde Çatalca mutasarrıfı adına *Meşrutiyet* gazetesinin gönderildiği haberinin alınması üzerine adı geçen gazetenin ithali ve yayınlanması yasaklanmış ve yurda girişinin önlenmesi için daha sert tedbirler alınmıştır (BOA., DH.EUM.VRK., 20: 37; BOA., DH.EUM.THR., 92: 46). Şerif Paşa ve arkadaşı Doktor Refik tarafından Mersin, Silifke ve Anamur gibi sahillere muzır evrak gönderilme ihtimaline karşı da dikkatli olunmasına dair Adana Vilayeti'ne bir telgraf çekilmiştir (BOA., DH.ŞFR., 39: 76). Alınan tedbire rağmen adı geçen gazetenin yurda girişi önlenememiştir. *Meşrutiyet* gazetesinin Şehremaneti kâtiplerinden Muallim Hayati ve Muallim Medmed Necati'ye verilmek üzere adreslerine gönderildiği tespit edilmiştir. Bununla ilgili olarak Kuzguncuk'ta Bakkal Estefani, Kasap Ali, Tütüncü Yusuf Efendiler hakkında da tahkikat yapılmıştır (BOA., DH.EUM.KADL., 2: 14).

İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhine yayın yapan neşriyatların yurda sokulmasında, Osmanlı aleyhine casusluk yapanlar da önemli rol oynamışlardır. Beyoğlu'nda Garati adlı bir şahısta, Sansür Heyeti'nce kontrol edilmemiş mektuplar bulunması üzerine yapılan tahkikatta, Dersaadet Yunanistan Sefareti'nde görevli Jan Fridas'ın da aralarında bulunduğu bir grubun yabancı devletler hesabına ca-

susluk yaptığı, ayrıca Jan Fridas'ın yasak olan *Beyanü'l-Hak* gazetesini memlekete sokmaya çalıştığı tespit edilmiştir (BOA., DH.EUM.3.Şb., 14: 20).

Dr. Refik Nevzad'ın, İttihat ve Terakki aleyhinde kaleme aldığı risalelerde yasaklanmıştır, bu yasak Cumhuriyet Döneminde de devam ettirilmiştir (Yasak Yayınlar, 1975: 224, 490).

2. Osmanlı Hükümeti ve İslam Dini Aleyhinde Yapılan Yayınlar

Osmanlı sınırları içinde yaşayan azınlıklar ve Osmanlı Devleti düşmanı devletler yayınlamış oldukları neşriyatlarla, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü tehdit etmekteydiler. Başta Bulgaristan ve Yunanistan, yurt içinde de Ermeniler ve Rumlar muzır neşriyatlarıyla Osmanlı Devleti'nde ayrılıkçı isyanlara sebep olmaktadır. Osmanlı Devleti bu tür yayın yapan gazetelerin memlekete girişini yasaklamıştır (BOA., MV., 189: 10)⁹. Yunanistan'da yayın yapan ve Hükümet-i Osmaniyye aleyhinde neşriyatta bulunan *Akrapolis*, *Tokratos*, *Istakrib*, *Embros* ve *Hardnos* adlı Yunan gazeteleri, Yunan cemiyetleriyle sıkı ilişki içindeydiler. Bu gazeteler, Osmanlı vatandaşı olan Rumları tarihî, siyasî ve kültürel açıdan bilgilendirmekteydiler ve onları Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik etmekteydiler. Bu gazetelerin muzır faaliyetleri sebebiyle Memâlik-i Osmaniyye'ye girişlerine yasak getirilmiştir (BOA., MV., 133: 81). Aynı sebepten Atina'da münteşir *Proini* adındaki Yunan gazetesi ile (BOA., DH.EUM.THR., 32: 17) Amerika'da yayınlanan Rumca *Atlantis* gazetesinin Memâlik-i Osmaniyye'ye girişi men edilmiştir (BOA., MV., 145: 14). Yine muzır neşriyatından dolayı ithali yasaklanan Yunan *Romyos* gazetesinin, başka bir isimle memlekete sokulduğunun anlaşılması üzerine tahkikat başlatılmıştır (BOA., DH.EUM.KADL., 22: 21).

Rum cemaatini ihtilale teşvik eden Yunan matbuatından *İsterapi* ile *Horonos* (BOA., MV., 159: 6), Atina'da yayınlanan *Epos* ve *Karterebya* ile Fransızca *Endependus* gazetelerinin zararlı yayınlarından dolayı yurda sokulmaması için girişimlerde bulunulmuştur (BOA., MV., 165: 71; BOA., MV., 167: 27; BOA., MV., 198: 13).

Sakız Adası'nda Rumca yayınlanan *Pankiaki*, *Naakidos* ve *Naakios* gazeteleri (BOA., MV., 175: 54), Selanik'te yayınlanan Türkçe *Yeni Asır*, Fransızca *İndependan Avanti*, *Opelniyon*, İspanyolca *el-Liberal el-Tır Fırça* ve Rodos'ta yayınlanan Rumca *Teorodos* gazetelerinin yurda girişi yasaklanmıştır (BOA., MV., 176: 5; BOA., MV., 195: 63). Aynı zamanda Midilli ve Sakız Adalarında zararlı neşriyat yapan *Salinikis* ve *Yeni Sakız* adlı gazetelerin bölge dışına çıkarılmasının yasaklanmasına dair adı geçen her iki ada idarelerine telgraf gönderilmiştir (BOA., MV., 185: 14).

Muzır neşriyatta bulunan Atina'da münteşir *Etnikos Estar* gazetesinin Rodos'a gönderilen nüshalarının tedkiki ve gerek görüldüğünde mahkemeye tevdiî lüzumu görülmüştür (BOA., DH.MKT., 2911: 35). Bu arada Ankara'da bazı gayr-i müslim esnafın dükkanlarında görülen Yunan fotoğraf ve muzır tasvirleri toplatılmış

⁹ 26 Mayıs 1872'de yasaklanan bir Yunan tabağında "Bir saatlik hürriyet kırk senelik esarete müreccaktır" ve bir Yunan bayrağında da "Yaşasın Teselye" sözleri yazılıydı. (Birinci, 2001: 229).

olup bu kabil resimlerin dükkan ve mağazalara asılması ve satılmasının meni hususu tamamen tebliğ edilmiştir (BOA., MV., 75: 12). Ayrıca *Neologostis Anatolis* isimli Rumca gazetenin müdürü Aget La Fbov da muzır neşriyatta bulunduğu için para cezasına çarptırılmıştır (BOA., DH.EUM.VRK., 21: 28).

Yunan gazeteleri, Osmanlı Devlet ricalinin karikatürlerini çizerek alay etmekteydiler. Atina Sefiri Galip Kemali Bey'in çirkin karikatürünü Yunan gazetesi yayınlamış, bu sebeple bu gazetenin memlekete girişi yasaklanmış ve bu tip neşriyatın engellenmesi için gerekli diplomatik girişimlerde bulunulmuştur (BOA., DH.KMS., 21: 41).

Bu arada Samsun'da gazete bayiliği ile kitapçılık yapan Yozgatlı Niko'nun dükkanında bulunan Rumca *Polemiki Tragadya Tu Zeo Vulgeroktono* adlı manzum bir risale ele geçirilmiştir. Adı geçen risalenin Osmanlı Devleti'nin iç huzurunu bozmaya yönelik fikirler ihtiva etmesinden dolayı toplatılmıştır (BOA., MV., 182: 32). Yine Yunanistan'da neşrolunan *Akdeniz'in Yunan Korsanları* (Lamberos Kaçonisi) adlı muzır risalenin memlekete ithali yasaklanmıştır (BOA., DH.EUM.KADL., 8: 43).

Osmanlı Devleti aleyhinde yapılan yayınlar sadece gazete, dergi ve risalelerden ibaret değildi. Muzır düşüncelerini kitaplarla da yaymaya çalışmışlardır. Yunanistan'da basılan *Yunan İhtilal Tarihi* ve *Yunan İhtilali Kahraman Kızı* isimli iki kitabın Memâlik-i Şâhâne'ye girişi men edilmiştir (BOA., MV., 142: 27).

Bulgaristan, Osmanlı Devleti aleyhinde yayın yapan gazetelerin yayımında her türlü kolaylığı sağlamaktaydı. Makedonya Komitelerinin fikirlerini yansıtan ve Sofya'da *Makedonya Tağraki* gazetesinin yayınlanması için her türlü maddi destekte bulunmaktaydı. Osmanlı Hükümeti, zararlı neşriyatından dolayı adı geçen gazetenin Memâlik-i Osmaniyye'ye girişini engellemiştir (BOA., MV., 150: 42). Memâlik-i Şahane aleyhinde yayın yapan Sofya'da basılıp neşrolunan *Veçerna Poşna* isimli Bulgar gazetesi (BOA., MV., 135: 21)¹⁰, Amerika'nın Sen Lui şehrinde neşrolunan *Akçehisar Trampeti* (Troça Nano Ferdiya) gazetesi, Sofya'da çıkarılan *Liri Eşkpeditz* ile *Kampana* gazetelerinin Memâlik-i Osmaniyye'ye girişine müsaade edilmemiştir (BOA., MV., 152: 13; MV., 146: 8). Aynı şekilde Sofya'da neşrolunan *Vulya Arzu* ve *Otra Sabah* gazetelerinin Memâlik-i Osmaniye'ye girişi men edilmiştir (BOA., MV., 152: 1). Sofya'da neşrolunan Bulgarca *Balkaniska Tribona* ve *Naruden Galas* ile Belgrad'da münteşir Sırpça *Tribona* gazeteleri (BOA., MV., 156: 36), Bulgaristan'da Bulgarca yayınlanan *Vardar* gazetesinin (MV., 157: 51) Hükümet-i Osmaniye'nin toprak bütünlüğünü bozacak yayınlarda bulunmalarından dolayı Memâlik-i Şâhâne'ye girişleri yasaklanmıştır. Scott'ın *The Lady of The Lake* adlı kitabına,

¹⁰ Bulgaristan matbuatı öteden beri Osmanlı Devleti aleyhinde yayınlar yapmaktadır. Nitekim Bulgaristan, Osmanlı Devleti hakkında yaptığı değerlendirmelerle ne derece ileri gittiği şu ifade ile ortaya koymuştur: "Bizim en kuvvetli en korkulu en zalim hasmımız Türkiye'dir. Beş yüz seneden beri birçok defa çarpıştığımız Türklerle er geç yine çarpışacağız. Ancak Türkiye ile çarpışmak için en uygun ve müsait zaman şu zamandır." (Zenit, 1327: 20-21). Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti için beslediği bu emeller, Bulgaristan matbuatının Osmanlı Devleti aleyhinin bir hulasasını göstermektedir. Bu menfi yayınları Balkan Savaşlarında kendini göstermiştir.

Küllîye-i Hindîye ile *Hinde Dair* risalelere ve muzır posta kartlarına yasak getirilmiştir (BOA., DH.MKT., 2915: 89). Ayrıca siyaseten muzır bulunup toplatılan *Le Bulgari* adlı kitabın da yurda girişine izin verilmemiştir (BOA., Y.EE., 157: 51). Sofya'da münteşir *Veteherna Pochta* gazetesinin Rumeli vilayeti hakkında muzır neşriyatta bulunduğu için memlekete girişine yasak getirilmiştir (DH.MUİ., 48: 13).

Arnavutların isyan ederek milli devletlerini kurmalarını temin etmek maksadıyla Arnavutça gazeteler neşredilmiştir. Mısır'da Arnavutça yayınlanan *Saika* ve *Eskırıp* gazetelerinin Osmanlı Hükümeti aleyhinde yayın yaptığı gerekçesiyle memlekete girişi ve ithali yasaklanmıştır (BOA., DH.EUM.THR., 34: 15). Berat Mutasarrıflığı'na *Saika* gazetesinin ithalinin yasaklandığına dair de bir tebligat gönderilmiştir (BOA., DH.MKT., 2831: 30). *Saika* adlı gazetenin Osmanlı Devleti'ne girişinin men edilmesinden sonra *Şimşek* adıyla yayın hayatına başlamış olmasına rağmen ithaline yasak getirilmiştir (BOA., MV., 151: 39; BOA., DH.EUM.KADL., 16: 31). Bu tür muzır faaliyetler telgraf tamimlerinde de görülmektedir. 6 Ekim 1909 tarihli bir telgraf tamiminde Arnavutluk'un bağımsızlığı için birtakım Arnavut'un teşebbüslerinden bahsedilmiştir; "*Paris'te bazı müfşidin tarafından tertib olunan evrak-ı fesadiye, Arnavutluk Prensi unvanını taşıyan bazı serserilerin resimlerini muhtevi kartpostalların Paris'ten damgalı açık zarflar derununda memalik-i Osmaniye'ye irsal edildikleri anlaşılmış olmağla bu misillü varakalarla kartların katiyen tevziine meydan verilmemesi zmnında iltizam-ı basiret olunması*" (Posta ve Telgraf Mecmuası, 1325: 926) istenmekteydi.

Sırbistan'ın Niş kasabasında müteşekkil Siyah El Cemiyeti'nin fikirlerini neşreden *Piyemont* (Sırbesto-Sırpılık) gazetesinin Memâlik-i Osmaniye'ye girişi yasaklanmıştır (BOA., MV., 160: 75; BOA., MV., 161: 80). Filibe'de yayınlanan Türkçe *Balkan* ve *Hurşid* gazetelerinin zararlı neşriyatından dolayı Memalik-i Osmaniye'ye girişlerine yasak getirilmiştir (BOA., MV., 189: 37; BOA., MV., 163: 69). Hırvatistan'da çıkarılan *Obruz* gazetesi, bölücülük yayın içermesi sebebiyle yurda sokulmamıştır (BOA., MV., 174: 69).

Mısır, Osmanlı Devleti aleyhinde yayın yapanların üssü olarak bilinmektedir. Jön Türkler, II. Meşrutiyeti ilan etmeden önce, yayınlarının önemli bir kısmını burada neşretmişlerdir. Mısır'da, II. Meşrutiyetten sonra da Osmanlı Devleti aleyhinde yayınlara rastlamaktayız. Örneğin Mısır'da neşredilen *Yıldırım* (BOA., DH.MUİ., 11/-1: 56; BOA., DH.EUM.THR., 5: 21), *el-Umran* (BOA., MV., 159: 126; BOA., MV., 161: 3; BOA., MV., 175: 46), *el-Ahram* (BOA., MV., 165: 59; BOA., MV., 189: 39), *el-Müeyyed* (BOA., MV., 176: 37), *el-Maktem* (BOA., MV., 179: 90; BOA., MV., 174: 24), *Ceride-i İslam* (BOA., MV., 180: 11), *Bors Ertipsiyen* (BOA., MV., 194: 17) gazetelerinin ve *el-Menar*¹¹ risalesinin zararlı yayınlarından dolayı Osmanlı Devleti'ne girişi yasaklanmıştır. Gazetelerin memlekete girişinin yasaklanması hususu, ilgili nezaretlere bildirilmiştir (BOA., MV., 194: 17). Yine Mısır'da neşredi-

¹¹ Daha sonra *el-Müeyyed*, *Ceride-i İslam* ve *el-Menar* risalesi hakkındaki yasak kaldırılmıştır (BOA., MV., 180: 11).

len *Eş-Şaika* gazetesinin muzır münderecatına binaen Dersaadet ve vilayetlere duhul ve intişarına meydan verilmemesi istenmiştir (BOA., DH.MKT., 2817: 71). Ancak muzır yayınları dolayısıyla Memalik-i Osmaniye'ye girişleri yasaklandığı halde *el- Muktam*, *el-Basir*, *el-Ahram* ve *el-Miratü'l- Garb* adlı gazetelerin Beyrut'a ne suretle girdirildiğinin tahkikine dair Beyrut Vilayeti'ne bir telgraf çekilerek konu hakkında bilgi istenmiştir (BOA., DH.ŞFR., 471: 94). Bunun yanında, muzır neşriyatlarından dolayı yayınına müsaade edilmeyen Mısır'daki *Le Loid* ve *Nehfetü'l- Arab* gazeteleri zararlı neşriyatlarından vazgeçtiklerini ifade ederek ithallerine izin istemişlerdir (BOA., DH.MKT., 2914: 91).

Osmanlı Devleti, farklı devletlerde neşredilen ve Hükümet-i Osmaniye aleyhinde yayın yapan gazetelerin ithalini ve memlekete girişini yasaklamıştır. Birçok yerde Arapça olarak neşredilen gazete ve dergilerde, Osmanlı Devleti ve hilafet aleyhinde yazılara rastlanmıştır. Amerika'da yayınlanan Arapça *el-Fecr*, *Miratü'l- Garb*, *Kalemü'l-Hadid* (BOA., MV., 195: 36), Amerika'nın Newyork şehrinde yayınlanan *el-İttihat* (BOA., MV., 195: 149) ve *Es-Sâih* (BOA., MV., 174: 1) adlı gazetelerin yukarıdaki sebepten dolayı, Memâlik-i Şâhâne'ye girişleri engellenmiştir (BOA., MV., 176: 45). Yine Newyork'ta Arapça münteşir *el-Nesr* gazetesinin mahzuruna binaen Memalik-i Osmaniye'ye girişine yasak getirilmiştir (BOA., MV., 192: 19).

Brezilya'da Necip Yusuf Azûri tarafından neşredilen *Emiyetü'l Arab* gazetesinin, halkı isyana teşvik ettiği için memlekete girişi yasaklanmıştır (BOA., DH.MKS., 11: 3). Yine Brezilya'nın San Pavlos şehrinde münteşir *el-Efkar* ve *Amerika ve Fete'l-benan* gazetelerinin yurda girişi engellenmiştir (BOA., MV., 188: 21; BOA., MV., 194: 18)¹². Arjantin'in Boines Aires şehrinde intişar eden Arapça *el-Havi*, *Hüsni'l-Fetat* ve *Zaman* gazetelerinin de benzer gerekçelerle Memalik-i Osmaniye'ye girişleri men edilmiştir (BOA., MV., 187: 78; BOA., MV., 194: 18).

Trablusşam'da çıkan *el-Bürhan* gazetesinin Hicaz Vilayeti'ne girişinin yasaklanması istenmiştir (BOA., DH.KMS., 2/-1: 13). Bağdat'ta neşrolunan *Ennehfe* gazetesi (BOA., MV., 183: 27), Şam'da yayınlamakta olan *el-Muktebes* gazetesi (BOA., MV., 189: 41)¹³, Kuzey ve Güney Afrika'da Arapça neşredilen *es-Selam* gazetesinin Memalik-i Osmaniye girişine yasak getirilmiştir (BOA., MV., 187: 36).

Amerika kıtasında Santo Dominik Cumhuriyeti'nin San Peter De Makuris şehrinde Arapça olarak neşrolunan *el-Ceridetü'l Edebiyye* gazetesinin zararlı yayınlarından dolayı Memâlik-i Osmaniye'ye sokulmasına izin verilmemiştir (BOA., MV., 151: 42). İtalyan matbuatından olup yabancı postalarla Dersaadet'e gelen *Papa Galo* gazetesinin Memâlik-i Osmaniye'ye girişi yasaklanmıştır (BOA., MV., 157: 34; BOA., MV., 173: 20).

Paris'te basılan muzır bir evrakın Kıbrıs yoluyla Mersin'e gönderildiğine dair jurnal alınmıştır (BOA., DH.KMS., 18: 17). Kalem-i Mahsus'dan, Karesi Mutasarrıf-

¹² Ancak *el-Efkar* gazetesinin ithaline müsaade olunduğuna dair bir iş'ar verilmiştir (BOA., MV., 188: 21).

¹³ Daha sonra *el-Muktebes* gazetesinin yayınına tekrar müsaade edilmiştir (BOA., MV., 189: 41).

lığı'na çekilen “*Avdetlerinde mahzur olan eşhas-ı muzırının tardı lazımdır*” şeklinde bir telgraf gönderilmiştir (BOA., DH.ŞFR., 39: 13). Yine Paris'te Hınçak Komitesi adına neşredilen Ermenice gazetesinin zararlı yayınlarından dolayı Osmanlı Devleti'ne girişine yasak getirilmiştir (BOA., MV., 174: 96).

Tiflis'te yayınlanan *Misak* adlı Ermeni gazetesinin Ermenileri Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırttığı gerekçesiyle Memalik-i Osmaniye'ye girişi yasaklanmıştır (BOA., MV., 190: 8). Rusya'da tab ve neşrolunup Müslümanlarla Ermenilerin ittifak yaptığını iddia eden Ermenice gazetesinin girişi engellenmiştir (BOA., A.MKT.MHM., 551: 11). Aharonyan ve Mikael Ohanisyen taraflarından telif olunan ve Tiflis'te bastırılan *Azadofyan Canabarin* (Hürriyet Yolunda), *Fortiyan Hankoviç* (Ermeni Meselesi) adlı kitapların Memâlik-i Osmaniye'ye girişleri yasaklanmıştır (BOA., MV., 181: 21). Bu iki kitap, Adana ve Doğu Anadolu'nun bazı vilayetlerinin Ermenilere ait olduğundan bu sebeple de bir Ermeni devletinin kurulması için Ermenilerin isyan etmesi gerektiğinden bahsetmekteydi.

Muzır neşriyatlar İslam dinine karşı da yapılmaktaydı. Bu yayınlarda İslamiyet'e ve Hz. Peygambere hakaretlere ve karalamalara yer verilmekteydi. Kimliği belirsiz bir şahıs tarafından Filibe şehrinde münteşir ve İslamiyet aleyhinde neşriyatta bulunan *Güneş* gazetesinin, Memalik-i Osmaniye'de, Meclis-i Vükela kararıyla dağıtılması yasaklanmıştır (BOA., DH.EUM.THR., 9: 3; BOA., MV., 132: 6; BOA., DH.MUİ., 11/-2: 42). Meclis-i Vükela kararına rağmen, gazetenin Dersaadet dağıtıcısı Tütüncü Apostol Konstantin'in gazeteyi neşre devam ettiğine dair ihbar alınmış, Apostol'un dükkanına yapılan baskında, gazetenin 1600 nüshası ile birlikte mektup, kartpostal vs. muzır neşriyatlar ele geçirilmiştir. Bunun üzerine Tütüncü Apostol tevkif edilerek Divan-ı Harb-i Örfi'ye sevk edilmiş ve mezkur gazetesinin yurda girmemesi için gerekli önlemler alınmıştır (BOA., DH.EUM.THR., 9: 28; BOA., DH.EUM.THR., 10: 25). Ancak bu kez Halil Ağa isimli bir zata zarf içinde gazetenin geldiğine dair bir ihbar alınmış, bunun üzerine de tahkikat başlatılmıştır (BOA., DH.EUM.VRK., 20: 48).

İslamiyet aleyhindeki neşriyatı nedeniyle ithali yasaklanan *Güneş* gazetesinin Mehmet Efendi adında birine geldiği bildirilmişse de hakkında yapılan tahkikatta, geldiğine dair bilgi olmadığına karar kılınmıştır (BOA., DH.EUM.VRK., 20: 49). Vezirköprü'de Protestan Vaizi Kigork Çakaryan Efendi'nin marifetiyle ithal olunan ve Osmanlı ülkesine sokulması yasaklana *Güneş* gazetesinin ele geçirilen nüshaları hakkında gerekli işlemler yapılmıştır (BOA., DH.EUM.THR., 92: 71).

İslamiyet aleyhinde yayın yapması nedeniyle Osmanlı ülkesine sokulması Meclis-i Vükela kararıyla yasaklanan *Güneş* gazetesi hakkında Sivas, Tarsus, Zile, Niksar ve Kayseri'de bir tahkikat yapılmış (BOA., DH.EUM.THR., 92: 75) ve Memalik-i Osmaniye'ye girişinin meni hususu Edirne Vilayeti'ne bildirilmiştir (BOA., DH.MKT., 2849: 68). *Güneş* gazetesi, Osmanlı Hükümetinin baskısı nedeniyle yayını durdurmuş, bu gibi yayınlarda bulunan mürtetler de Almanya'ya gitmişlerdir (BOA., DH.MKT., 2897: 44).

İslam dini aleyhinde yayınların yanı sıra dini mekanlara yönelik yayınlara da rastlanmaktaydı. Özellikle Ayasofya Camiini kilise şeklinde gösteren resimler yayınlanmaktaydı. Sadaret, bu tür mesnetsiz yayınların Memalik-i Osmaniye'ye girişini engellemiştir (BOA., DH.MKT., 2858: 90). Bu arada Danimarkalı Dozi tarafından yazılan ve Doktor Abdullah Cevdet Efendi tarafından Türkçeye çevrilen *Tarih-i İslamiye* adındaki kitap zararlı görüldüğünden, mezkur kitabın satışı yasaklanmıştır (BOA., MV., 137/50; MV., 146: 50). Ayrıca Vaizlerin ellerinde bulunan vaaz kitaplarının muzır olduğu, maarif memurlarının lakayt olduğuna dair Ali Sait, Sadaret'e bir maruzat göndermiştir (BOA., Y.EE., 143: 53).

3. Yıkıcı ve Bölücü Yayın Yapan Neşriyatlara ve Matbuatlara Karşı Alınan Önlemler

II. Meşrutiyet Dönemi matbuat ve neşriyat yığınının olduğu bir dönem olarak tarih sayfalarına geçmiştir. Kalemşorların hürriyet adı altında sınırsızca ve fütursuzca kalem oynatmaları, siyasi bir kaos ortamı oluşturmuştur. Bunun yanında azınlıkların ve Osmanlı Devleti'ne hasım olan devletlerin aleyhte yayınları matbuat ve neşriyatın kontrol altına alınması zarureti doğurmuş, bu sebeple 1909'da Matbuat Kanunu çıkartılmıştır. Bu kanunla Osmanlı Devleti'ni bölmek ve parçalamak isteyen yayınların ithali yasaklanacak, halkın fikriyatını bozucu gazeteler Matbuat Kanunu'na göre kapatılacaktı (BOA., DH.ELM.MTK., 74: 23). Ayrıca hükümet aleyhine tahrik suretiyle yapılan neşriyatın da suç sayılarak lüzum görüldüğünde bu tür yayın yapan gazete ve risalelerin mahkemenin kesin kararına kadar yasaklanması yetkisinin Matbuat Kanunu'na eklenmesi talep edilmiştir (BOA., DH.İD., 79: 32). Yeni kanun gereği gazetenin bir mesul müdürü olacak, gazetenin sahibiyle mesul müdürü tarafından düzenlenecek imzalı bir beyanname mahalli hükümete verilecek, mahalli idareden alınan ilmühaber de gazetelerde yayınlanacaktı (BOA., DH.MKT., 2895: 23).

Matbuat Kanunu çıkmadan önce neşriyat ve matbuata sınırlamalar getirilmeye çalışılmıştır. Matbuat Kanunu'nun ilanına kadar matbaa açılmasına ve gazete çıkarılmasına ruhsat verilmeyip eski kanun hükmünün yürürlükte kalmasına çalışılmıştır (BOA., MF.MKT., 60: 58). Bu kanun hükmü II. Meşrutiyetten evvel yürürlükte olan ancak Meşrutiyetin ilanıyla lağvedilen 10 Mayıs 1877 tarihli *Sansür Kararnamesi*'dir. Yeni Matbuat Kanunu çıkıncaya kadar kitap basmak isteyen ecnebi tebaasının Hariciye Nezaretinden ruhsat almadıkça matbaa açmalarına ruhsat verilmemiştir (BOA., MF.MKT., 71: 104).

Osmanlı Devleti, İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Meşrutiyet aleyhinde yayın yapanlar hakkında matbuat kanunu hükümlerince gerekli cezai müeyyideler uygulanmaktaydı. Örneğin; Dersaadet Paket Gümrüğü Muayene memurlarından Mehmed Rasim Efendi ile Altıncı Alay Birinci Taburu Katip Muavini Mustafa Efendi neşredilmek üzere ellerinde muzır evrak bulundurdıklarından beş sene müddetle kalebend cezasına çarptırılmışlardır (BOA., İ.AS., 84: 1327/Ca-38; BOA., İ.AS., 84: Ca-40). Muzır neşriyatta bulunduğu iddiasıyla hakkında soruşturma

başlatılan Sinob sabık Valisi Bekir Paşa'nın, sorgu hakimini tehdit etmesi üzerine Refik Bey tarafından, Paşa hakkında kanuni işlem başlatılmasına dair bir arzuhal hazırlanmıştır. Refik Bey'in arzuhali ile Bekir Paşa'nın savunmasını içeren evrak Şura-yı Devlet'e gönderilmiştir (BOA., DH.MKT., 2842: 89).

Trablusşam'da muzır makale neşreden *El-Kıtasü'l-Müstakim* gazetesi müdürü Osman Sultani Efendi'nin polis nezaretinde Divan-ı Harb'e sevk edilmesi istenmiş; ancak Osman Sultani Efendi'nin Mısır, Şam ve Baalbek taraflarında olduğuna dair ihbar alınmıştır. Osman Efendi'nin yakalanması için Lazkiye Mutasarrıflığı ve Suriye Vilayeti'ne yazılmış ve Beyrut Vilayeti'nden alınan cevaba binaen Hareket Ordusu Kumandanlığı'na bildirilmiştir (BOA., DH.MKT., 2841: 53). Matbuat Kanunu'na muhalif ettiği gerekçesiyle hakkında tutuklama kararı çıkartılan Osman Sultani Efendi yakalanarak Divan-ı Harb'de yargılanmıştır (BOA., DH.MKT., 2828: 48).

31 Mart İsyanında isyancı askerlere dağıtılan muzır evraklar da isyanı körükleyen etkenler arasındadır. İsyanın nihayete ermesinden sonra kurulan Divan-ı Harb'i isyancı askerlere muzır evrak dağıtan Hacı Akif'i sürgün etmiş (BOA., İAS., 85: 1327/Ca102), nezdinde muzır evrak bulunan Fatih Tetimme-i Has Medresesi talebesinden Batumlu Osman Nuri Efendi'yi de kalebind cezasına çarptırmıştır (BOA., İAS., 86: 1327/C-09). Baba Tahir'e ait Vatan Matbaası muzır evrak basımının yapılmasından dolayı kapatılmıştır (BOA., DH.MUİ., 58: 3). *El-İslam* gazetesi Sermuharriri Adanalı Hayret Efendi neşrettiği muzır makaleden dolayı mahkum edilmiş (BOA., İAS., 87: 1327/C087), Mısır'da yayınlanan *el-Umran* adlı muzır gazetesinin dağıtıcısı Nikola Efendi de tutuklanarak mahkemeye sevk edilmiştir (BOA., DH.MKT., 2898: 47). Yurda girişi yasaklanan gazeteleri idhal ederek polise rüşvet teklif eden Salihli karyesi ahalisinden Ekmekçi Yuvar Vele-i İstavri de tutuklanmıştır (BOA., İHB., 152: 1332/Ra-065).

Hükümet fesat yayınlar içeren neşriyatların basımını ve dağıtımını önlemek için muhtelif tedbirler almıştır. Muzır fikirler ihtiva eden neşriyatlar, toplatılarak imha edilmekte, yayınları yasaklanmakta, matbaaları kapatılmakta ve sahipleri hakkında da kanunî işlem yapılmaktaydı (BOA., MV., 127: 2). Yasak yayınlar özellikle gümrükten geçirilmekteydi. Bu sebeple Rüsumat Emaneti'ne tebligat yapılarak gümrükte yolcuların eşyalarının kontrol edilmesi istenmiştir. Tebligatla birlikte gümrük memurları gümrükten geçirilen eşyaları daha sıkı kontrole tabi tutmuşlardır (BOA., DH.MKT., 2868: 1). Ancak yabancı postanelerin buna uymayarak muzır neşriyatların Memleket-i Şahane'ye girmesine müsaade etmesi üzerine bir takım tedbirler alınmıştır (BOA., DH.EUM.EMN., 88: 38). Bunun üzerine yabancı postanelerin ref ve ilgası hakkında Meclis-i Vükela bir mazbata yayınlamıştır (BOA., Y.EE., 49: 29). Ayrıca sokaklarda gazete satanlara ruhsat karşılığı çalışma izni verilmesi ve gazete havadislerinin bağırılarak ilan edilmesi de yasaklanmıştır (BOA., DH.MKT., 2752: 4). Gazete ve dergilerde Kuran ayetleri ve hadislerin aynen ve tamamen yazılması yasaklanmıştır. Bu yasağın getirilmesine gazete ve

dergilerin birçok şekilde kullanıldıktan sonra atılması sebep olmuştur. Getirilen yasağa muhalif hareket eden gazetelerin mesul müdürler ile makaleyi yazarlar da cezalandırılacaklardı (BOA., MV., 255: 130).

İstanbul ve Çanakkale boğazlarından geçen yabancı vapurların aldıkları kılavuzların çoğunun ecnebi ve Yunan tebaasından olmaları, bir kayıt ve kontrole tabi olmamaları sebebiyle yasak gazetelerin ve matbuatların bunlar vasıtasıyla karaya çıkarılma ihtimaline karşı da tedbir alınmıştır (BOA., DH.EUM.KADL, 1: 3).

Meşrutiyet aleyhinde ve Arap hilafeti lehinde Mısır'da bir cemiyet kurulmuş ve muhtelif gazetelerde Meşrutiyet aleyhine ve Arap hilafeti lehine makaleler neşredilmiştir. Bu tür yayın yapan neşriyatların özellikle Osmanlı uyruğu Arapların meskun oldukları mahallere gizlice sokulması yasaklanmıştır (BOA., DH.MKT., 2813: 14).

Yunanistan'da intişar eden ve Osmanlı Devleti aleyhinde neşriyat yapan bazı gazetelerin Osmanlı memleketlerine sokulmasının yasaklanmış olduğu bütün vilayetlere bildirilerek gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir (BOA., DH.EUM.THR., 13: 51). Harp nedeniyle Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ ülkelerinde çıkarılan gazetelerin savaş müddetince yurda girişi yasaklanmıştır (BOA., MV., 174: 72).

Devlet dairesinde çalışan memurların, siyasi niteliğinden dolayı gazetelerde mütalaalarda bulunmalarının yasak olması ile ilgili tezkire-i samiye sureti ilgili devlet dairelerine gönderilmiştir (BOA., DH.EUM.HM., 68: 47). Memalik-i ecnebiyede neşrolup Memalik-i Osmaniye'ye getirilen Bulgarca risalede, muzır resim ve yazılar bulunması sebebiyle, dağıtıcıları hakkında gerekli muamelenin yapılması istenmiştir (BOA., DH.MUİ., 64: -1).

Postada açık olarak gelen evrak-ı muzırının ithalinin menine, kapalı olarak gelenler için ise bir muamele yapılamayacağı Posta Nezareti'ne bildirilmiştir. Paris'te tab olup bir nüshası posta ile Aydın ve Edirne vilayetleri namına gönderilen *Şura-yı Ümmet Yahud Numune-i Denaet Risalesi* açık posta ile geldiğinden hakkında muamele yapılmıştır (BOA., DH.MUİ., 68: -1/47). Açık zarflar içinde birçok muzır telkinat bulunan Mısır, Fransa ve İsviçre'den gelen matbu Arapça beyannamelerin dağıtımına yasak getirilmiştir (BOA., MV., 174: 38).

Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi'nden Erzurum Vilayeti'ne "Erzurum'da münteşir Ermenice Perkir gazetesinin münderecat-ı muzırından dolayı Matbuat Kanunu'nun yirmi üçüncü maddesi hükmüne tevfiken bila-müddet tatili vükela kararıyla tebliğ olunur" şeklinde bir telgraf çekilmiştir (BOA., DH.ŞFR., 42: 19).

Şifre Kalem'i'nden Beyrut Vilayeti'ne "Trablusşam'da münteşir el-Mehami gazetesinin münderecat-ı muzırına binaen Matbuat Kanunu'nun yirmi üçüncü maddesi mucibine tatil kıldığı Meclis-i Vükela kararıyla tebliğ olunur" şeklinde bir telgraf yollanmıştır (BOA., DH.ŞFR., 45: 41).

Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden "Fransa konsolosuna ait evrakın aralarında muzırları bulunmak ihtimali mevcut ise İspanya konsolosuna müracaat etmeyerek ve hare-

ketinizi tarafınızdan bir vaki bir teşebbüs gibi göstererek bi'l-ahz memhuren Nezarete irsa-li" şeklinde Kudüs-i Şerif Mutasarrıflığı'na bir telgraf gönderilmiştir (BOA., MV., 47: 169).

SONUÇ

Osmanlı Devleti, yenileşme süreciyle birlikte sosyal, idari, mali, ticari ve hukuki sahada önemli açılımlar yakalamıştır. Bu açılımların yanında matbuat ve neşriyatta da önemli gelişmeler elde edilmiştir. 1908'de Meşrutiyetin ikinci kez ilanıyla basın önemli kazanımlar edinmiştir.

Osmanlı Devleti'nin idari, iktisadi, sosyal ve eğitim sorunlarının Meşrutiyetle ortadan kaldıracağına inanılmış; ancak beklentilerin karşılanamaması ve bunun yanında mevcut problemlerin giderek artmasıyla umudun yerini karamsarlık almaya başlamıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, herkese eşitlik ve hürriyet vermek amacıyla ilan ettiği Meşrutiyetle getirdiği yeni avantajların zararlı neticeler ortaya çıkarmasından dolayı birtakım tedbirler almaya başlamıştır. Basın hürriyetinin sağlanması Osmanlı Devleti ve hilafet, İttihat ve Terakki Cemiyeti ve İslam dini aleyhine menfi yayınların artmasına neden olmuştur. Hükümet yıkıcı ve bölücü neşriyatların faaliyetlerini engellemek için basına kısıtlamalar getirmiştir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhine yayınlar, genelde Cemiyet içi muhalefetle ortaya çıkmıştır. Başlangıçta Cemiyet içinde görev alanlar, menfaat çatışması sebebiyle Cemiyet'ten ayrılarak Cemiyet aleyhinde karalama kampanyası başlatmışlardır. Özellikle Mevlanzade ve Şerif Paşa Cemiyet karşıtı yayınlarıyla öne çıkan muhaliflerdir.

Basın yayın Osmanlı gayrimüslim azınlıkların devlete karşı isyan ettirilmesinde kullanılan önemli bir vasıta olmuştur. Gerek içeride gerekse dışarıda devlet aleyhine bölücü yayınlar gayrimüslim azınlıkların devlete karşı isyan etmelerinde önemli rol oynamıştır. Yayınlarda Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü ve hükümlerlik haklarını zedeleyecek fikirler ele alınmaktaydı. Menfi yazılar İslam dinini de hedef almaktaydı.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü bozacak neşriyat ve matbuatın memlekete girişinin engellenmesi için bir dizi tedbirler almıştır. Dâhili ve harici açıdan devleti zor durumda bırakan muzır neşriyatları basanlar, dağıtanlar, ellerinde bulunduranlar hakkında gerekli cezai müeyyideler uygulanmış, mevzu ile alakalı kimseler sık sık ikaz edilmişlerdir. Özellikle yabancı postahanelerin daha sıkı kontrol edilmesine çalışılmıştır. Bu neşriyat ve matbuatların yurda girişlerinin engellenmesi için yapılan teşebbüslerde bir noktaya kadar başarı sağlanmıştır. Ancak uzun vadede engellenememiştir.

Osmanlı tebaası gayrimüslim azınlıkların yıkıcı ve bölücü yayınlarının yanı sıra Osmanlı tebaası Araplar da yıkıcı ve bölücü yayın faaliyetlerine girişmişlerdir. Onların menfi yayınları daha ziyade hilafet eksenli olmuştur. Hükümet bu tür

bölücü yayınların memlekete girişini yasaklamış ve kontrol altına almaya çalışmıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, aşırı hürriyetle toplumun terakki ve tekamül elde edeceğini varsaymış; ancak verilen hürriyetin kontrolsüz kullanımının, toplum ve devlet düzeninin bozulmasına yol açacağını sonradan kestirebilmiştir.

KAYNAKÇA

a) Başbakanlık Osmanlı Arşiv Vesikaları

-*Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi (A.MKT.MHM.)*

Dosya No: 551, Gömlek No: 11, 18 Rebiülahir 1327.

-*Dahiliye Vekaleti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti Muhaberat ve Tensikat Kalemi (DH.EUM.MTK.)*

Dosya No: 74, Gömlek No: 23, 27 Ramazan 1331.

-*Dahiliye Vekaleti Emniyeti Umumiye Tahrirat (DH.EUM.THR.)*

Dosya No: 13, Gömlek No: 63, 16 Zilkade 1327.; Dosya No: 132, Gömlek No: 6, 16 Şaban 1327.;

Dosya No: 9, Gömlek No: 28, 9 Şevval 1327.; Dosya No: 90, Gömlek No: 41, 6 Ramazan 1327.; Dosya No: 91, Gömlek No: 94, 23 Şevval 1327.; Dosya No: 92, Gömlek No: 46, 7 Zilkade 1327.; Dosya No: 10, Gömlek No: 25, 19 Şevval 1327.; Dosya No: 5, Gömlek No: 21, 10 Ramazan 1327.; Dosya No: 5, Gömlek No: 21.; Dosya No: 13, Gömlek No: 51, 15 Zilkade 1327.; Dosya No: 13, Gömlek No: 51, 15 Zilkade 1327.; Dosya No: 32, Gömlek No: 17, 18 Rebiülahir 1328.; Dosya No: 34, Gömlek No: 15, 14 Cemaziyelevvel 1328.; Dosya No: 9, Gömlek No: 3, 5 Şevval 1327.; Dosya No: 92, Gömlek No: 46, 7 Zilkade 1327.; Dosya No: 92, Gömlek No: 71, 12 Zilkade 1327.; Dosya No: 92, Gömlek No: 75, 14 Zilkade 1327.

-*Dahiliye Vekaleti Emniyeti Umumiye Evrakı (DH.EUM.VRK.)*

Dosya No: 20, Gömlek No: 37, 11 Şevval 1327.; Dosya No: 20, Gömlek No: 48, 1 Zilkade 1327.;

Dosya No: 20, Gömlek No: 49, 1 Zilkade 1327.; Dosya No: 20, Gömlek No: 49, 1 Zilkade 1327.; Dosya No: 21, Gömlek No: 28, 14 Rebiülevvel 1329.

-*Dahiliye Nezareti İdare (DH.İD.)*

Dosya No: 79, Gömlek No: 32, 20 Şevval 1331.; Dosya No: 79, Gömlek No: 32, 20 Şevval 1331.;

Dosya No: 79, Gömlek No: 32, 20 Şevval 1331; Dosya No: 79, Gömlek No: 32.

-*Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH.KMS.)*

Dosya No: 11, Gömlek No: 3, 6 Safer 1332.; Dosya No: 18, Gömlek No: 17, 25 Rebiülahir 1332.;

Dosya No: 189, Gömlek No: 10, 2 Recep 1332.; Dosya No: 2/-1, Gömlek No: 13, 27 Zilkade 1331.; Dosya No: 21, Gömlek No: 41, 22 Cemaziyelahir 1332.

-*Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT.)*

Dosya No: 2827, Gömlek No: 25, 12 Cemaziyelevvel 1327.; Dosya No: 2752, Gömlek No: 4, 6 Safer

1327.; Dosya No: 2817, Gömlek No: 71, 28 Rebiülahir 1327.; Dosya No: 2828, Gömlek No: 48, 13 Cemaziyelevvel 1327.; Dosya No: 2841, Gömlek No: 53, 23 Cemaziyelevvel 1327.; Dosya No: 2842, Gömlek No: 89, 25 Cemaziyelevvel 1327.; Dosya No: 2858, Gömlek No: 90, 9 Cemaziyelahir 1327.; Dosya No: 2863, Gömlek No: 51, 13 Cemaziyelahir 1327.; Dosya No: 2897, Gömlek No: 44, 24 Recep 1327.; Dosya No: 2898, Gömlek No: 47, 25 Recep 1327.; Dosya No: 2911, Gömlek No: 35, 9 Şaban 1327.; Dosya No: 2914, Gömlek No: 91, 13 Şaban 1327.; Dosya No: 2915, Gömlek No: 89, 26 Şaban 1327.; Dosya No: 47, Gömlek No: 169, 7 Muharrem 1333.; Dosya No: 47, Gömlek No: 169, 7 Muharrem 1333.

-*Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Kalemi (DH.MUI.)*

Dosya No: 11, Gömlek No: -1/56.; Dosya No: 12/-2, Gömlek No: 22, 5 Ramazan 1327.; Dosya No:

48, Gömlek No: 13, 14 Zilhicce 1327.; Dosya No: 64/-1, Gömlek No: 36, 2 Safer 1328.;

Dosya No: 68/-1, Gömlek No: 47, 16 Safer 1328.

-*Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH.ŞFR.)*

Dosya No: 39, Gömlek No: 13, 18 Rebiülahir 1332.; Dosya No: 39, Gömlek No: 76, 26 Rebiülahir 1332.

-*İradeler Askeri (İ.AS.)*

Dosya No: 84, Gömlek No: 1327/CA-38, 17 Cemaziyelevvel 1327.; Dosya No: 84, Gömlek No:

1327/Ca-40, 10 Cemaziyelevvel 1327.; Dosya No: 85, Gömlek No: 1327/CA102, 28 Cemaziyelevvel 1327.; Dosya No: 86, Gömlek No: 1327/C-09, 4 Cemaziyelahir 1327.

-*İrade Harbiye (İ.HB.)*

Dosya No: 152, Gömlek No: 1332/RA-065.

-*Dahiliye Vekaleti Emniyeti Umumiye Kalemî Adli (DH.EUM.KADL.)*

Dosya No: 2, Gömlek No: 14, 8 Zilhicce 1328.; Dosya No: 1, Gömlek No: 3, 22 Ramazan 1328.; Dosya No: 1, Gömlek No: 3, 22 Ramazan 1328.; Dosya No: 16, Gömlek No: 30, 7 Cemaziyelevvel 1329.; Dosya No: 16, Gömlek No: 31, 7 Cemaziyelevvel 1329.; Dosya No: 22, Gömlek No: 21, 25 Zilhicce 1328.; Dosya No: 8, Gömlek No: 43, 23 Safer 1329.

-*Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Ecanib Kalemî (DH.EUM.ECB.)*

Dosya No: 7, Gömlek No: 48, 19 Safer 1335.

-*Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti Muhasebe Kalemî (DH.EUM.MH.)*

Dosya No: 79, Gömlek No: 32, 20 Şevval 1331.

-*Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhaberat ve Tensikat Kalemî (DH.EUM.MTK.)*

Dosya No: 75, Gömlek No: 12, 24 Safer 1332.

-*Dahiliye Nezâreti Emniyyet-i Umumiyye Müdiriyyet-i Emniyet Kalemî (DH.EUM.EMN.)*

Dosya No: 88, Gömlek No: 38, 28 Şaban 1332.

-*Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiyye Müdiriyyet-i Hukuk Müşavirliği (DH.EUM.HM.)*

Dosya No: 68, Gömlek No: 47, 20 Zilkade 1331.

-*Dahiliye Vekaleti Mektubî Kalemî (DH.MKT.):*

Dosya No: 2813, Gömlek No: 14, 25 Rebiülâhîr 1327.; Dosya No: 2827, Gömlek No: 25, 12 Cemaziyelevvel 1327.; Dosya No: 2897, Gömlek No: 23, 24 Recep 1327; Dosya No: 2895, Gömlek No: 23.

-*Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Kalemî (DH.MUİ)*

Dosya No: 11/-1, Gömlek No: 56, 3 Ramazan 1327.; Dosya No: 11/-2, Gömlek No: 42, 17 Ramazan 1327.; Dosya No: 11/-3, Gömlek No: 24, 27 Muharrem 1328.; Dosya No: 12/-2, Gömlek No: 22, 5 Ramazan 1327.; Dosya No: 2831, Gömlek No: 30, 16 Cemaziyelevvel 1327.; Dosya No: 41/-1, Gömlek No: 20, 24 Zilkade 1327.

-*Meclis-i Vükela Mazbatası (MV.)*

Dosya No: 130, Gömlek No: 61, 22 Recep 1327.; Dosya No: 133, Gömlek No: 79, 19 Şevval 1327.; Dosya No: 133, Gömlek No: 81, 23 Şevval 1327.; Dosya No: 137, Gömlek No: 55, 16 Safer 1328.; Dosya No: 45, Gömlek No: 194, 15 Zilkade 1332.; Dosya No: 192, Gömlek No: 19, 25 Şevval 1332.; Dosya No: 127, Gömlek No: 2, 1 Rebiülâhîr 1327.; Dosya No: 194, Gömlek No: 17, 8 Zilhicce 1332.; Dosya No: 175, Gömlek No: 54, 11 Rebiülâhîr 1331.; Dosya No: 176, Gömlek No: 37, 12 Cemaziyelevvel 1331.; Dosya No: 176, Gömlek No: 45, 15 Cemaziyelevvel 1331.; Dosya No: 176, Gömlek No: 45, 15 Cemaziyelevvel 1331.; Dosya No: 176, Gömlek No: 5, 1 Cemaziyelevvel 1331.; Dosya No: 177, Gömlek No: 57, 13 Cemaziyelâhîr 1331.; Dosya No: 179, Gömlek No: 90, 15 Cemaziyelevvel 1331.; Dosya No: 180, Gömlek No: 11, 15 Şevval 1331.; Dosya No: 181, Gömlek No: 21, 21 Zilkade 1331.; Dosya No: 182, Gömlek No: 32, 18 Zilhicce 1331.; Dosya No: 182, Gömlek No: 32, 18 Zilhicce 1331.; Dosya No: 183, Gömlek No: 27, 13 Muharrem 1332.; Dosya No: 183, Gömlek No: 27, 13 M 1332.; Dosya No: 185, Gömlek No: 14, 15 Ra 1332.; Dosya No: 185, Gömlek No: 14, 15 Rebiülevvel 1332.; Dosya No: 185, Gömlek No: 14, 15 Rebiülevvel 1332.; Dosya No: 187, Gömlek No: 36, 16 Cemaziyelevvel 1332.; Dosya No: 187, Gömlek No: 78, 30 Cemaziyelevvel 1332.; Dosya No: 188, Gömlek No: 21, 14 Cemaziyelâhîr 1332.; Dosya No: 189, Gömlek No: 10, 2 Recep 1332.; Dosya No: 189, Gömlek No: 37, 16 Recep 1332.; Dosya No: 189, Gömlek No: 39, 16 Recep 1332.; Dosya No: 189, Gömlek No: 41, 26 Recep 1332.; Dosya No: 194, Gömlek No: 18, 8 Zilhicce 1332.; Dosya No: 195, Gömlek No: 149, 26 Safer 1333.; Dosya No: 195, Gömlek No: 63, 2 Safer 1333.; Dosya No: 198, Gömlek No: 13, 4 Recep 1333.; Dosya No: 255, Gömlek No: 130, 6 Safer 1340.; Dosya No: 75, Gömlek No: 12, 24 Safer 1332; Dosya No: 229, Gömlek No: 120, 20 Rebiülevvel 1331; Dosya No: 187, Gömlek No: 34, 16 Cemaziyelevvel 1332.

-*Maarif Mektubî Kalemî (MF.MKT.)*

Dosya No: 71, Gömlek No: 104, 12 Zilkade 1298.

-*Yıldız Arşivi Esas Evrak (Y.EE.)*

Dosya No: 143, Gömlek No: 33, 6 Rebiülahir 1327.; Dosya No: 143, Gömlek No: 53, 6 Rebiülahir 1327.; Dosya No: 49, Gömlek No: 29, 6 Rebiülahir 1327.; Dosya No: 49, Gömlek No: 29, 6 Rebiülahir 1327.; Dosya No: 31, Gömlek No: 9, 6 Rebiülahir 1327.

b) Telif ve Tedkik Eserler

- A. Saffet, *İstanbul Musahabeleri*, Kütübhan-e Saadet, Dersaaset 1324 (1906).
- Ahmed Midhat Efendi, *Menfâ*, Kırkanbar Matbaası, İstanbul 1293.
- Ahmed Refik (Altınay) (1324-1326), *İnkılab-ı Azim*, Asır Matbaası, İstanbul.
- Ahmed Refik (Altınay), *16. Yüzyılda Rafizilik ve Bektaşılık*, (sad. Mehmet Yaman), Ufuk Matbaası, İstanbul 1994.
- Akşın, Sina, *31 Mart Olayı*, S.B.F. Yayınları, Ankara 1970.
- Ali Cevat, *II. Meşrutiyetin İlanı ve 31 Mart Hadisesi*, (yay. haz. Faik Reşid Unat), T.T.K. Yay., Ankara 1960.
- Ali Münif Bey, *Münif Bey'in Hatıraları*, (haz. Taha Toros), İsis Yayıncılık, İstanbul 1996.
- Atay, Faliş Rıfki, *Batış Yılları*, Ekin Basımevi, İstanbul 1963.
- Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul'da Elli Yıllık Önemli Olaylar*, Sander Yayınları, İstanbul 1976.
- Birinci, Ali, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası, II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*, Dergah Yayınları, İstanbul 1990.
- Birinci, Ali, *Tarih Uğrunda*, Dergah Yayınları, İstanbul 2001.
- Birinci, Ali, *Tarih Yolunda*, Dergah Yay., İstanbul 2001.
- Celal Nuri, *1327 Senesinde Selanik'te Münakâd İttihat ve Terakki Kongresine Takdim Olunan Muhtıradır*, İstanbul 1328.
- Danışmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.
- Demirel, Fatmagül, *II. Abdülhamit Döneminde Sansür*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2007.
- Dilmen, İbrahim Necmi, *Tarih-i Edebiyat Dersleri*, C. 2, İstanbul 1338.
- Doktor Kamil, *Bükülmez Kol Yahud 10 Temmuz*, Yeni Osmanlı Matbaası, Dersaâdet 1325.
- Dr. Mehmed Cemil, *Mağşerde Bir Hutbe*, İstanbul 1331.
- Emil, Birol, *Mizançı Murad Bey, Hayatı ve Eserleri*, İ.Ü.E.F.Y., İstanbul 1979.
- Enver Paşa, *Enver Paşa'nın Anıları (1881-1908)*, (haz. Halil Erdoğan Cengiz), İletişim Yayınları, İstanbul 1991.
- Ertuğ, Hasan R., *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, İstanbul 1973.
- Eyicil, Ahmet, *Dr. Nazım Bey, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1989.
- Felek, Burhan, *Yaşadığımız Günler*, Milliyet Gazetesi Yay., İstanbul 1974.
- İbrahim Müteferrika, *Milletlerin Düzeninde İlmi Usuller*, (yay. haz. Ömer Okutan), İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul 1990.
- İnuğur, M. Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1982.
- İrtem, Süleyman Kani, *31 Mart ve Hareket Ordusu, Abdülhamit'in Selanik Sürgünü*, (yay. haz. Osman Selim Kocahanoglu), Temel Yayınları, İstanbul 2003.
- Kabacalı, Alpay, *Türk Kitap Tarihi, Başlangıçtan Tanzimat'a Kadar*, Cem Yayınevi, İstanbul 1989.
- Kadri, Hüseyin Kazım, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım*, (haz. İsmail Kara), İletişim Yay., İstanbul 1991.
- Kansu, Aykut, *1908 Devrimi*, (çev. Ayda Erbal), İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
- Kaygusuz, Bezmi Nusret, *Bir Roman Gibi*, İhsan Gümüşayak Matbaası, İstanbul 1995.
- Kazım Nami (Duru), *Nasıl Oldu*, Selanik 1326.
- Kudret, Cevdet, *Abdülhamit Döneminde Sansür*, Milliyet Gazetesi Yay., İstanbul 1977.
- Mehmed Asaf, *Vükela Kimler Olacak*, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul 1326.
- Nazım Paşa, *Nazım Paşa'nın Hatıraları*, Cilt 2, Türkiye Yay., İstanbul 1972.
- Nur, Rıza, *Hayat ve Hatıratım*, (haz. Abdurrahman Dilipak), İşaret Yayınları, Cilt 2, İstanbul 1981.

- Özön, Mustafa Nihat, *Türkçede Yabancı Kelimler Sözlüğü*, İstanbul 1962.
- Price, M. Philip, *Türkiye Tarihi, İmparatorluktan Cumhuriyete Kadar*, (çev. Asım Kutludoğan), Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1969
- Ramsaur, Ernest E., *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, (çev. Nuran Ülken), Sander Yayınları, İstanbul 1972.
- Shaw, Stanford J. – Ezel Kural Shaw; *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt 2, (çev. Mehmed Harmanacı), E Yayınları, İstanbul 1983.
- Şapolyo, Enver B., *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*, Ankara 1969.
- Şehbenderzade Ahmed Hilmi, *İstibdadın Vahşetleri yahud Bir Fedâînin Ölümü*, y.y., İstanbul.
- Şerif Paşa, *Bir Hasbihal*, İstanbul 1330.
- Şerif Paşa, *Bir Muhâlifin Hatıraları İttihat ve Terakkiye Muhalefet*, Nehir Yayınları, İstanbul 1990.
- Şerif Paşa, *Meşrutîyet'e Doğru Ben ve Hayatım*, Nefaset Matbaası, Dersaadet 1911.
- Taner, Ali Haydar, *Yabancı Kelimeler Lüğati*, İstanbul 1941.
- Tokgöz, Ahmed İhsan, *Matbuat Hatıralarım, 1888-1923*, Cilt 1-2, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul 1931.
- Topuz, Hafız, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yay., İstanbul 1973.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasî Partiler*, Cilt 1, Baha Matbaası, İstanbul 1984.
- Tütengil, Cavit Orhan, *Yeni Osmanlılardan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği, 1867-1967*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1969.
- Uran, Hilmi, *Hatıralarım*, yayl. y., Ankara 1959.
- Yöntem, Ali Canip, "Fazıl (1759-1810), *İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1977.
- Yurda Sokulması ve Elden Ele Geçmesi Yasak Yayınlar, Ankara 1975.
- Zenit, *Bulgaristan ve Komşularının Kuvve-i Askeriyeleri*, (mütercim: A. Yahya), Dersaadet 1327.

c) Makaleler

- "Geçen Meraretler", *Millet*, S. 1, 23 Temmuz 1324.
- "Köylüleri İkâz", *Neyyir-i Hakikat*, S. 25, 10 Eylül 1324.
- "Şayialar", *İkdam*, S. 5177, 8 Teşrin-i Evvel 1324.
- Ali Nihat, "Gazetelerden Sakıncılık", *Ceride*, Sayı 10, 23 Zilkade 1326.
- Bayur, Yusuf Hikmet, "II. Meşrutîyet Üzerine Bazı Düşünceler", *Belleten*, Cilt XXI-II/90, Ankara 1959.
- Bir Kızıltopraklı, "Memurin Tensikati", *İstîşare*, S. 1, 4 Eylül 1324.
- Birinci, Ali, "31 Mart Vak'asının Bir Yorumu", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt 13, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 2001.
- Birinci, Ali, "Siyasîleşmenin İlk Devresi (24 Temmuz 1908- 11 Haziran 1913)", *Tarih Yolunda*, Dergah Yayınları, İstanbul 2001.
- İkdam, Sayı 5340, 25 Mart 1325.
- İsmail Hakkı, "Tensikat Meselesi", *İkdam*, S. 5116, 9 Ağustos 1324.
- Mehmed Ata, "Memâlik-i Osmânîye'de Sansürün Tarihi", *İkdam*, Sayı 9264, 6 Rebiülevvel 1337 / 19 Kanun-ı Evvel 1334 / 10 Aralık 1918.
- Musavver Muhit, Cilt 1, Sayı 3, 2 Teşrin-i Sani 1324.
- Neyyir-i Hakikat, Sayı 4, 17 Temmuz 1324.
- Posta ve Telgraf Mecmuası, Sayı 104, Teşrin-i Sani 1325.
- Süleyman Numan, "İnkılâbımız", *Musavver Muhit*, Cilt 1, Sayı 9, Kanun-i Evvel 1324.